

ПРИРОДНОГЕОГРАФСКИ ОБЛАСТИ

На територията на България се обособяват пет природно-географски области:

1. Област на Дунавската равнина
2. Старопланинска област. Тя се разделя на две подобласти - Предбалкан и Главна старопланинска верига.
3. Крайщенско-Тракийска област. Тя се разделя на три подобласти - Средногорско-Задбалканска, Крайщенска и Тракийско-Странджанска
4. Рило-Родопска област. Разделя се на четири подобласти - Осоговско-Беласишка планинска група с долината на средна Струма, Рило-Пиринска с долината на р. Места и Западно Родопска и Източнородопска
5. Черноморска област.

Отделните подобласти са разгледани самостоятелно, което позволява да се комбинират в зависимост от темата на конкурсния изпит.

При разработването на темите за природно-географските области трябва да се използват знанията за отделните природни компоненти. Акцентът тук трябва да бъде насочен към изясняване на характерните белези на областта и това което я различава от останалите области.

ТЕМА 8. I. Д У Н А В С К А Р А В Н И Н А

1. Географско положение, граници, големина.

Дунавската равнина е най-северната физикогеографска област в България. Простира се между р. Дунав на север и Предбалкана на юг, на запад достига до р. Тимок, а на изток - до Черно море. Докато на север, запад и изток равнината е ясно разграничена, на юг границата с Предбалкана на много места не е ясна и се прекарва условно. От запад на изток тази граница минава по северните подножия на предбалканските ридове Връшка чука, Венеца, Широка планина, Деветашкото плато, Търновските възвишения, Преславската планина и по р. Камчия достига до Черно море. В тези граници Дунавската равнина заема площ 31 500 км². Дължината ѝ от р. Тимок до Черно море е 500 км, а ширината ѝ - от 20-25 км./ в западната част/ до 120 км /в Лудогорието и Добруджа/.

Географското положение на областта въздейства върху климатичните, а оттам и върху аграрната специализация на Дунавската равнина, върху развитието на селищата и транспортната мрежа.

2. Геоложки строеж и палеогеографско развитие

Дунавската равнина е развита върху Мизийската плоча, която се отличава с плоско наслоен релеф. Основата ѝ е изградена от нагънати палеозойски метаморфни скали. Върху тях са отложени седиментни скали с мезозойска и неозойска възраст, а върху тях е развита плейстоценска льосова покривка. Дебелината на льосовата покривка се изменя от 40-60 до 100 м. Тя е най-голяма в крайдунавските низини. Льосът се отличава с голяма порьозност и вертикална цепителност, което създава условия за образуване на отвесни стени и свличания. Крайдунавските низини и широките долинни дъна са запълнени с алувиални глинесто-песъчливи и чакълесто-песъчливи наслаги с кватернерна възраст. В Мизийската плоча, в обсега на Дунавската равнина са установени две противоположни по знак локални структури - Ломска депресия на запад и Севернобългарската подутина на изток.

През палеозоя земите на Дунавската равнина са залети от дълбок морски басейн,

където се отлагат седименти със значителна мощност. Тяхното нагъване е в резултат на проявите на херцинския орогенезен цикъл. По-късно е подложена на епейрогенно издигане и оттегляне на морския басейн. Продължителната проява на на экзогенните процеси през палеозоя я превръщат в обширен пенеплен. Този пенеплен през мезозоя и терциера не е бил подлаган на нагъвателна дейност, играел е пасивна платформена роля, съпроводена с продължителни бавни земекорни колебателни движения. По-късно някои райони са били подложени на значително разломяване. През неогена поради колебателни движения и разломяване на платформата са се образували плиоценски езерни басейни, където се извършва активна седиментация. Поради по-късното всеобхватно епейрогенно издигане и оттегляне на езерните води се оформя нейният съвременен облик. По това време поради значителната морфогенетична дейност на по-пълноводните реки са били отложени широко разпространените чакъли, а продължителната еолична дейност довежда до образуването на льосовата покривка. На запад седиментните литоложки формации са с по-млада възраст /предимно миоценски и плиоценски/, а на изток/ към долината на р Вит/ те са с еоценска, палеоценска и горнокредна възраст. Източно от р. Янтра се разкриват най-старите седименти на долната креда. Причина за това са различните по интензитет и посока движения на земната кора, които довеждат до по-малкото издигане и разчленяване на западната част на Дунавската равнина и обратно по-високото издигане и по-дълбокото разчленяване в нейната източна част.

В северната периферия на равнината се проследява льосовата и льосовидна покривка. Тя представлява ивица с ширина 25-60 км. На юг льосът преминава в льосовидна покривка.

3. Полезни изкопаеми

Полезните изкопаеми в Дунавската равнина са свързани с нейния скален строеж и развитието ѝ като платформена структура. Тук са създадени условия за образуване предимно на седиментен тип полезни изкопаеми - горива и нерудни изкопаеми. Разкрити са големи запаси на гипс /Видинско, Оряховско/, каолин /Русенско, Разградско/, каменна сол/Провадийско/, огнеупорни глини/Плевенско/. Дунавската равнина е богата на варовици и кварцови пясъци. Малки са запасите на нефт и природен газ /Плевенско и Добруджа/. Черни въглища са открити в Добруджанския басейн, а лигнитни в Ломския басейн.

4. Съвременен релеф

4.1. Обща характеристика

Средната надморска височина на Дунавската равнина е 178 м.. Тя в по-голямата част от равнината е между 100 и 250 м. Към Предбалкана тя е между 300-400 м. Най-високата точка в пределите на равнината е Шуменското плато /502 м./. Дунавската равнина има низинен, равнинно -хълмист и платовиден релеф. В северната и западната част преобладават низините, образувани от речните наноси на р. Дунав. Равнините в западната част /между долините на реките Арчар и Вит/ заемат плоските между долинни пространства с наклон на североизток. Платата заемат най-големи площи на изток от долината на р. Янтра. Най-обширни са Лудогорското и Добруджанското плато.

4.2. Морфохидрографска подялба

Въз основа на морфохидрографски различия Дунавската равнина се разделя на три части: западна/ от р. Тимок до р. Вит/, средна /от р. Вит до р. Янтра/ и източна /от р.Янтра до Черно море/.

Западната част се характеризира с равнинно- платовиден релеф с общ наклон на пластовете на север-североизток. В същата посока са ориентирани и главните реки / Вит, Лом, Цибрица, Огоста и др./. На запад от р. Лом реките са с тесни каньоновидни долини , а на изток от нея ,речните долини са широки и асиметрични. Долинната асиметрия е резултат от взаимодействието между издигането на сушата през кватернера и всичането на реките в слабо наклонените пластовете от варовици и глинни. Следвайки наклона на пластовете реките са измествали своите легла от запад на изток, подкопавайки десните долинни склонове. По този начин са се образували асиметрични долини с полегат ляв и стръмен десен бряг. Характерни за релефа на тази част от Дунавската равнина са плоските долинни ридове - златии. Най-изразителна е златията между реките Цибрица и Огоста. На север край р. Дунав се простират редица алувиални низини - Видинска, Арчаро-Орсойска, Долноцибърска, Козлодуйска и Островска. Широко разпространение има и заливната речна тераса на р. Дунав и нейните притоци. Типични за дунавския бряг с дебела льосова покривка са и свлачищата. Те са разпространени най-силно в района на . Орсоя.

Средната част на Дунавската равнина има хълмист релеф, дълбоко разчленен от

долините на реките Вит, Осъм, Янтра и техните притоци. В западната ѝ част се простира асиметричната долина на р. Вит, а по на изток следват Плевенските височини, Павликенските възвишения и каньоновидните долини на реките Тученица и Чернелка. Още по на изток се намират широките меандриращи долини, сред които текат реките Осъм, Росица и Янтра. Хълмистият характер на релефа се допълва от 14-те базалтови могили между с. Драгомирово/Свищовско/ и гр. Сухиндол. Те са образувани по тектонска пукнатина и вероятно с плиоценска кватернерна възраст. Особено изразена е могилата Сухиндолски връх /разположена североизточно от Сухиндол/. Тя е най-висока и от далече наподобява купен. На север, край р. Дунав, между вододелните ридове се очертават крайбрежните алувиални низини. От тях най-просторни са Свищовско-Беленската и Чернополската низини.

Източната част на Дунавската равнина се отличава от останалите части със своя разнообразен платовидно-хълмист релеф и с по-голямата си надморска височина. /Шуменското плато 502 м/. Твърде изразителни в релефа са Поповско-Разградските и Самуиловските височини, Шуменското и Провадийското плато. На изток се издигат Моминото/Авренско/ и Франгенското плато. Поради по-силните издигания на фундамента се е оформила Севернобългарската подутина, оста на която минава по Поповско-Разградските и Самуиловските възвишения. На север от тях се простират Лудогорското и Добруджанското плато, които са дълбоко разчленени от речната мрежа. Приблизително по линията Тутракан-Добрич реките губят оттока си и продължават подземно да текат към р. Дунав. Техните суходолия са най-характерната особеност на релефа на Добруджанското плато. Широкото разпространение на варовиците е предпоставка за развитие на карстов релеф. В западната част на сводовото издигане се е формирал широкият водосборен басейн на р. Русенски Лом. Поради всичане във варовиковите пластове реката образуват живописни каньони, дълбоки до 100-120 м. По Дунавския и черноморски бряг са развити големи свлачища. От крайдунавските низини най-обширни са Бръшлянската/Побрежието/ и Попино-Гарванската.

5. Климат

Умерено-континенталният климат на Дунавската равнина се обуславя от значителната ѝ отвореност на североизток към Руската равнина, разнопосочният атмосферен пренос и сравнително еднообразния в морфографско отношение релеф. Средногодишната температура е 10 С/гара Самуил/ - 12,2 С/Оряхово/. Най-малките зимни средномесечни температури се проявяват през м. януари. Поради безпрепятственото нахлуване на студени въздушни маси през зимата в равнината се установява за дълго студено време, рядко придружено от устойчиви температурни инверсии. За това дори и при малка надморска височина /100-200 м/, януарските температури са отрицателни. Например

станция Образцов Чифлик/Русенско/ има средна януарска температура -/ -2,2 С/, а станция Кнежа - /-3,3 С/. В източната част поради климатичното влияние на Черно море и по-слабо изразените температурни инверсии, зимата е по-мека. Средната януарска температура за равнината е около - /-1 С/. През останалите сезони преобладават океански въздушни маси от запад и северозапад. Най-високите летни температури се проявяват през юли, като в западната част на равнината те достигат 23-24 С. В Дунавската равнина е измерена най-високата годишна температурна амплитуда /25 С/. Прави впечатление нейното повишаване от запад на изток и отчасти от юг на север. Това подчертава нарастване на континенталността на климата в тази посока.

Валежните суми са най-големи в западната и южна част на равнината /600-650 мм./. Постепенно на север и изток количеството на валежите намалява /550-500 мм/. Най-малки са те по брега на р. Дунав/ в участъка от гр. Козлодуй до гр. Свищов/, поради валежната сянка, предизвикана от Карпатите и Стара планина, както и в Добруджа /450-500 мм/, поради засилване степните черти на климата. Режимът на валежите се характеризира с най-големи валежни количества през лятото и средномесечен майско-юнски максимум и февруарски минимум. Продължителността на снежната покривка е 40-50 дни годишно. Преобладават западните, северозападните и северни ветрове, които са много силни и през зимата отвяват снежната покривка. Характерни за Дунавската равнина са честите и продължителни мъгли, не само покрай р. Дунав, но и във вътрешните ѝ части.

6. Води

Режимът, количеството и вида на валежите, както и величината на изпарението в съчетание с факторите на постилащата повърхнина определят малката водоносност на Дунавската равнина. Модулът на оттока се изменя в широки граници. Най-висок е той в западната част на равнината /2 -7 л/с/км²/, а най-нисък в източната част /0,5 -1 л/с/км²/. Това е и най-ниският модул в страната и е обусловен от малките валежни количества, значителното изпарение и водопроникливата карбонатна основа. По-голямата част от реките водят началото си от Старопланинската верига и Предбалкана /Огоста, Лом, Цибрица, Вит, Осъм, Янтра и др./. Североизточната част на равнината се характеризира с липсата на повърхностно течащи води. Реките са със смесено,/ дъждовно, снежно и карстово/ подхранване. Максимумът на оттока е през пролетта, обусловен от максимума на валежите и снеготопенето. Дунавската равнина е богата на подземни води. Грунтови води се разкриват в алувиалните отложения на р. Дунав и по-големите вътрешни реки. Карстовите води са разпространени в покрития карст в източната и най-западната част на равнината. Тези води подхранват реките и обуславят както по-големите водни количества, така и по равномерен режим. Реки с карстово подхранване са Русенски Лом, Девня, Провадийска и др. В Дунавската равнина е формиран и обширен

артезиански басейн с център Ломската депресия.

Режимът на р. Дунав до голяма степен се формира извън територията на България /поради липса на големи български притоци/.

7. Почвена покривка

Почвената покривка в по-голямата част от Дунавската равнина се е формирала върху льосова основа при наличие на степна и лесостепна растителност. Развити са главно черноземните почви /карбонатни, типични, излужени и оподзолени/ и по-малко сиви горски почви. Карбонатните и типичните черноземи заемат льосовите плата в близост до р. Дунав, а излужените и оподзолените са развити върху по-високо издигнатите южни и източни части на равнината и западно от гр. Белоградчик. Южно от зоната на черноземите са развити тъмносивите и сиви горски почви, разпространени предимно в западната част и на изток от долината на р. Камчия. По ниските тераси на по-големите реки и в крайдунавските низини са развити алувиалните почви.

8. Растителност и животински свят

Специфичните почвено-климатични условия са обусловили прехода от широколистна горска растителност на запад към по-сухолюбива тревна растителност със степен характер на изток. Естествената растителност заема ограничени пространства / в места непригодни за земеделие/. По остатъчната естествена растителност се съди, че в миналото Дунавската равнина е била почти изцяло заета от просторни гори и ливадни степи. Особено гориста е била източната част на равнината - Лудогорието. Днес естествената растителност е запазена в Дунавските острови и неизползваните за земеделие части от крайбрежните низини, където нивото на подземните води е високо. В състава на тези гори влизат главно влаголюбиви видове - върба и топола. От дървесните видове най-разпространени са някои видове дъб /цер и по-малко благуи/, бряст, габър, липа, леска и др. От степните видове най-разпространени са степните треви като садината, коилото, карагана, перуника и др.

Фауната е представена от средноевропейски и степни видове, като на запад преобладават средноевропейските фаунистични видове. Типични представители на

горските пространства са глухар, рис, сърна, дива свиня, язовец вълк, лисица и др. В Южна Добруджа са характерни степните видове - степен пор, гризачи, скакалци и др. Много разнообразен е птичия свят. Крайбрежните низини, блатата, островите, както горите в Лудогорието се обитават от повече от 200 вида птици. Типични представители са дивите патици, гъските, яребиците, гургулиците, пъдпъдъци. Много разнообразен е и птичия свят на езерото Сребърна - кърдроглави пеликани, различни видове чапли, 11 вида патици и др.

9. Природни ресурси

Природните условия в Дунавската равнина са позволили заселването ѝ от дълбока древност.

Равнинно-низинният и платовиден релеф в съчетание с континенталния климат и плодородните черноземни почви благоприятстват за развитието на многоотраслово растениевъдство, за специализация на областта в зърно-производство, зеленчукопроизводство, лозарство. В нея се намира житницата на България - Добруджа. Добре развитото растениевъдство е основа за развитие на животновъдството - говедовъдство, овцевъдство, свиневъдство, птицевъдство, пчеларство. Земеделието е важна предпоставка за развитието на някои промишлени отрасли - мелничарска, масло добивна, захарна, вино добивна, консервна, млеко преработваща промишленост.

Водите на р. Дунав създават предпоставки за изкуствено напояване, производство на електроенергия и рекреация, и като евтин воден път.

Качеството и количеството на полезните изкопаеми в областта определят развитието на някои промишлени отрасли, като порцеланово-фаянсова, стъкларска промишленост, химическа промишленост, промишленост за строителни материали - цимент, тухли, керемиди, облицовъчни скални материали и др.

Природните условия са позволили развитието на специфична селищна мрежа още от древността. Тук са възникнали селища-крепости и градове край Русе, Видин, Никопол, Силистра, Плевен, Разград, Плиска, Преслав и др. За съвременната селищна мрежа са

характерни големи селища с обширни плодородни земища / тук се намират някои от най-големите села в страната/, градове разположени на голяма площ /Русе, Плевен, Шумен и др./

Равнинно-хълмистият характер на равнината и р. Дунав позволяват развитието на транспорта в областта - жп, шосеен, въздушен, речен.

Река Дунав е важна предпоставка за развитието на речния товарен и пътнически транспорт. Най-големи пристанища са Русе, Лом, Свищов, Видин, Силистра и др. Важно е значението и на фериботните връзки по реката - Видин-Калафат, Русе-Гюргево, Оряхово-Бекет, Силистра-Кълъраш .

Значителни са туристическите и рекреационни ресурси на равнината. Това са коньоновидните долини на реките Русенски Лом, Тученица, Чернялка, пещерата Орлова чука, дунавските острови, езерото -резерват Сребърна и др.

10. Екологични проблеми

Хилядолетното използване на територията на Дунавската равнина дава съществено отражение върху съвременното състояние на природната среда. Горските и степни пространства са превърнати в обработваеми земи. Крайречните заблатени пространства са осушени и също се обработват.

В резултат на неправилно използване на почвите в редица части на равнината се установява деградация на почвите/ в резултат на ускорена ерозия, засоляване/ и замърсяване/с тежки метали/ на почвите. Това води до намаляване на тяхното почвено плодородие. Обширни площи са превърнати в неизползваеми и пустеещи земи.

Не са редки случаите, когато в резултат на човешката дейност се активизират свлачищните процеси, които са и природно обусловени. Особено активни са тези процеси в районите на градовете Оряхово, Никопол, Тутракан, Свищов.

Профилът на релефа е нарушен от прокопаването на напоителни канали, в речните долини са изградени микроязовири. При откритият добив на полезни изкопаеми се нарушават значителни територии в резултат на изземването и натрупването на земни маси. Поради това възникват нови форми на релефа /котловани, табани, терикони/.

Развитието на промишлеността и химизацията на селското стопанство водят до сериозно замърсяване на всички компоненти на природната среда. Почти всички долни течения на реките протичащи в равнината /Огоста, Вит, Янтра, Русенски Лом и др./ са с критично замърсяване. Основни замърсители се явяват химическата промишленост, животновъдните ферми и селищата. Сериозен проблем е и замърсяването водите на р. Дунав.

В Дунавската равнина се отделят редица територии с особено сериозни екологични проблеми. На първо място това са селищата разположени по р. Дунав, където екологичната обстановка се усложнява освен от местните източници на замърсяване и от транс граничния пренос на замърсители. /Видин, Никопол, Русе, Силистра/. Основният проблем при всички тях е значителното замърсяване на въздуха. Освен по р. Дунав такива територии с екологични проблеми има и във вътрешността на равнината /Плевен и др./.

За опазване на природната среда в Дунавската равнина са създадени редица резервати - "Сребърна", "Ибиша", "Бели Лом" и др.